

ВИНИКНЕННЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ АДВОКАТУРИ ФРАНЦІЇ

В. О. Попелюшко,

адвокат, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія»

«Французька адвокатура уособлює собою зразок інституційної завершеності. Причому це стосується і оптимального організаційного устрою, і регламентації діяльності, і правил професії. Але сюди ж слід віднести і дар адвокатського співтовариства Франції створювати та зберігати традиції свого цеху, і уміння оберігати високий соціальний статус професії, і здатність висувати з своїх лав не лише легендарних представників професії, але й історичних персонажів, овіяних світовою славою» [1, 10].

А початок свій цей інституціоналізм адвокатури Франції бере, як свідчить історія, від Кутюмів Бовезі – записів звичаєвого права північно-східної частини Франції, зроблених у 1282 р., у § 175 яких значилося: «Якщо хто-небудь хоче стати адвокатом... – він повинен присягнути, що, виконуючи свої обов'язки адвоката, він буде поводити себе добре і чесно, що він, наскільки йому буде відомо, буде вести тільки добрі і законні справи, що коли він розпочне справу, яка спочатку видаватиметься йому правильною, а потім узнає, що вона нечесна, він зразу, як тільки узнає про це, кине її» [2, 567]. Тобто, хоча адвокатура, як така, має прадавнє походження і бере свій початок з моменту, коли кожній особі дозволялося мати свого представника на суді [3, 469], у формі вільної професії найбільшого розвитку вона набула ще в стародавній Греції і, особливо, у республіканський період Риму, вперше нормативно інституціювалась вона, в тому числі організаційно, саме у Франції із введенням присяги адвокатів та їх корпоратизацією [4, 307; 3, 474].

Передісторію цього процесу відносять до імператорського періоду Риму, де, на відміну від республіканського, була запроваджена особлива урядова посада адвокатів, пов'язаних дисциплінарними відносинами, підпорядкованих очільникам провінції або міста і відповідальних перед ними за порушення своїх обов'язків. Перенесена римськими завойовниками в Галію, адвокатура знайшла для себе чудовий ґрунт у характері галів, але її розвиток було затримано судовою обстановкою пізнішого середньовічного права з його ордаліями, судовими поєдинками тощо. Збереглася адвокатура за тих обставин лише в духовних судах

Автор розглядає умови виникнення та інституційного становлення адвокатури Франції, яка впродовж декількох століть була і залишається нині взірцем для держав континентальної Європи та інших континентів.

Ключові слова: Франція, адвокат, адвокатура Франції

і перебувала в руках кліра. Була пора, коли в світських судах, у випадках допуску захисту, її функції могли виконувати тільки члени кліра. Однак у XII ст. такі виступи кліриків у світських судах були заборонені і практична потреба в юридичній допомозі зумовила появу в цих судах професійних юристів [5, 316].

В літературі виділяють щонайменше п'ять головних причин розквіту інституціоналізму французької адвокатури.

Перша зводилася до того, що адвокатура Франції формувалася одночасно з монархією і користувалася великим заступництвом з боку королівської влади, оскільки допомагала їй відстоювати високі і об'єднуючі державні начала в боротьбі з папськими зазіханнями, з одного боку, і феодалним сепаратизмом – з іншого [5, 317; 6, 99].

Справа у тому, що католицька церква у XIII-XIV ст.ст. здійснювала, зокрема й у Франції, енергійні заходи для розширення своєї влади за рахунок влади королівської і обґрунтовувала це нормами канонічного права, які включала в послання монархам, так звані булли. А французькі адвокати як знавці і канонічного, і римського права взяли на себе функцію обґрунтування неспроможності папських булл, а заодно й домагань церковних ієрархів щодо контролю над королівською владою. Тим самим вони стали кращими союзниками французьких королів. Їх зусилля в цьому напрямі виявились успішними, і за це монархи осипали адвокатів почестями та привілеями, а при Філіпі Красивому вони отримали право іменуватися «рицарями закону, правосуддя і науки». Адвокатура стала чудовим трампліном для подальшої державної кар'єри. Канцлери, члени парламенту (так називалися в ті часи суди), прокурори призначалися королями переважно з числа адвокатів. Аж до XVI ст. адвокати могли бути притягнені до судової відповідальності лише палатами парламенту. Характерно, що достоїнства французьких адвокатів високо цінувала й сама Римська католицька церква. Наприклад, у XIII ст. адвокат Фуко став Римським Папою і увійшов в історію як Папа Клемент IV [6, 100–101]. А одного з двох адвокатів, канонізованих католицькою церквою – Іво Кермартенського – у 1374 р. Римський Папа Клемент VI причислив до лику святих (канонізація знаменитого автора «Утопії», англійця Томаса Мора відбулася у 1935 р. за вчинок на благо католицької церкви, який він вчинив, уже обіймаючи посаду канцлера Англії).

Друга причина лежала в юридифікації усього суспільного життя Франції, де право стало абсолютною цінністю. Відповідно, широке поширення отримала практика вирішення усіх можливих конфліктів через судовий розгляд, та ще й зма-

гальний, зі складною юридичною процедурою. Як наслідок, адвокати, по-перше, усе більше ставали необхідними сторонам конфлікту. В пункті 80 Правил адвокатської професії у Франції з цього приводу образно зазначалося: «Адвокат може обходитися без дворянина, дворянин без адвоката – ні» [7]. Ось чому в XIV-XV ст., до ордонансу Франціска I 1528 р., і починаючи від ордонансу Людовіка XIII 1620 р., право на виступ в суді надавалось лише адвокатам. По-друге, адвокатів потребувала й сама судова система, бо судді, зокрема через те, що посади суддів з 1592 по 1789 рік продавалися, не завжди були знавцями права. По-третє, за винятком двох століть, коли судові посади перебували у торговому обігу, адвокатура виконувала роль кадрового резерву суддівського корпусу [1, 15; 3, 447; 8, 177].

Третя причина полягала у тому, що уже до XIV ст. французька адвокатура інституційно зуміла оформитися в організацію, здатну [1, 15]:

- 1) забезпечити незалежність від зовнішнього впливу, в т.ч. владних органів;
- 2) відстоювати інтереси і справи своїх членів;
- 3) напрацювати і зберегти особливе етичне серведовище.

В XIV ст. адвокатська професія у Франції досягла такого значного розвитку, що вона стала організовуватися при судах (парламентах) як особливий стан (цех), і, на впродовж XV-XVI ст.ст. ця організація, з її зовнішнього боку, закріпилася низкою законодавчих актів. Зокрема, згідно ордонансу 1620 р. для зарахування до цього стану вимагалися наявність юридичної освіти, прийняття адвокатської присяги, занесення до списку адвокатів. Тобто, членство було не добровільним, а обов'язковим. Питання про прийняття адвокатів вирішували виборні органи адвокатів. У свою чергу сторонам приписувалося обирати своїми захисниками лише адвокатів, які мали цей статус офіційно [8, 177].

Дисциплінарна влада над адвокатами тривалий час належала Паризькому парламенту (Великому королівському суду), бо адвокати від адвокатських лав входили до його складу. У Великій залі парламенту 12 лав належало адвокатам, які, до речі, повинні були з'являтися в суд у професійній одежі, вдосвіта, а говорити стоячи, з накритою головою – на знак свободи і незалежності захисту [5, 317].

В XVII – XVIII ст.ст. внутрішня станова організація адвокатури отримує ще більший розвиток та поглиблення. З'являється старшина стану і створюється адвокатська рада, до складу якої входять колишні старшини стану і представники від адвокатських лав, а з 1781 р. від адвокатських колон, по 2 від лави чи колони, строком на 2 роки. З цього часу і дисциплінарна влада над адвокатами переходить від парламенту до ради [5, 317].

Діяльність французької адвокатури була значною мірою обмежена як умовами розшукового (інквізиційного) процесу того часу, так і інститутом купівлі-продажу суддівських посад. Але вражає щонайвища організаційна згуртованість французьких адвокатів та їх готовність непохитно відстоювати свої інтереси і інтереси закону навіть у важких умовах епохи гонінь. Про це свідчать виступи французьких адвокатів на релігійних і політичних процесах того часу. Про це говорить і їх самовіддана корпоративна діяльність. Ось приклади.

У 1602 р. паризькі адвокати оголосили страйк у відповідь на розпорядження Паризького парламенту відновити дію раніше скасованого указу Генріха IV від 1579 р., який приписував адвокатам на змагальних паперах вказувати розмір гонорару. При цьому вони попередили про свою готовність взагалі відмовитися від адвокатського статусу. Як наслідок – про указ і розпорядження наче «забули» [6, 108]. До речі, чи не звідси законодавство багатьох країн стало відносити дані про розмір гонорару до адвокатської таємниці.

У 1720 р. стан французьких адвокатів знову звернувся до страйку у зв'язку з зауваженням Голови Паризького парламенту, зробленим адвокатом за відмову зняти головний убір під час судових дебатів [5, 317; 6, 109]. На перший погляд питання не заслуговувало такої сильної реакції. Але справа у тому, що під сумнів був поставлений давній привілей французьких адвокатів, який підкреслював їхній особливий суспільний статус і в той самий час символізував честь і гідність. Французькі адвокати розуміли, що у питаннях честі та гідності навіть найменші поступки можуть виявитися фатальними. Паризький парламент вимушений був підтвердити право адвокатів «читати закони, не знімаючи капелюха» [1, 16].

В тому ж 1720 р. паризькі адвокати відстояли честь, гідність і незалежність головного судового органу країни. Справа у тому, що на покарання за відмову затвердити одне з розпоряджень регента, парламент був переведений в Понтуаз [6, 110]. Однак адвокатська корпорація, незважаючи на погрози генерал-прокурора, прийняла рішення відмовитися від переїзду. Адвокати одностайно заявили, що їх професія є вільною і не передбачає жодного адміністративного впливу з боку влади. Завдяки непохитній позиції адвокатів парламент незабаром повернули до Парижу, а французька адвокатура подала яскравий приклад того, як лише згуртована організація здатна забезпечувати свою (і не тільки свою) незалежність [1, 17].

Четверта причина розквіту інституціоналізму французької адвокатури полягає в тому, що французька адвокатура упродовж багатовікової діяльності довела, а суспільство і влада визнали особ-

ливу роль адвоката через його дієвий безпосередній, здійснюваний засобами усної мови, вплив на суд, та що у відправленні правосуддя фігура адвоката є незамінною як для сторін, так і для суду. Французи розуміли і говорили: «Франція ніколи не побачить суддів там, де немає захисників» [9, 41].

Наостанок, п'ята причина коріниться у наслідках тривалих дебатів у французькому суспільстві і практичних кроках стосовно того, що є для громадянина «дешевшим»: вільне, абсолютно незалежне та безконтрольне адвокатство, чи об'єднаний у корпорацію і підпорядкований її правилам адвокат.

Крапка у цих дебатах була поставлена на користь об'єднаних у корпорацію адвокатів, що яскраво підтвердилося історичним досвідом Франції під час Великої буржуазної революції. Декрет 2 вересня 1790 р. знищив звання адвоката і зайняття адвокатурою оголосив вільним для усіх і кожного, в тому числі з метою скорочення провадження та зменшення судових витрат. І адвокати спочатку самі пішли назустріч скасування свого стану, тому що зі знищенням парламентів і появою нових судів очікували нових центрів адвокатури і нових адвокатських звичаїв та не бажали бачити свої минулі доблесні традиції в руках невідомих новачків. Але досить швидко виявилось, що при спрощеному судочинстві судові суперечки затягувалися надовго, а при «дешевому» судочинстві сторони розорялися цілковито. Тому така дезорганізація адвокатури Франції тривала недовго. В 1804 р. адвокатура була відновлена інституційно, складені нові списки адвокатів, а заодно засновані юридичні факультети у вищих навчальних закладах [3, 474; 4, 307; 5, 317–318; 8, 178].

Наступний етап становлення адвокатури Франції започаткував декрет 14 грудня 1810 р. про нову організацію адвокатури. Проте вона була уже далека від попередньої. Справа у тому, що Наполеон I був противником незалежного і самоврядного стану адвокатів. Відомий його вислів того часу на їх адресу: «Вони бунтівники, винуватці злочинів і зрад; я хочу, щоби можна було відрізати язик адвокату, який використав би його проти уряду» [6, 123]. А тому цим декретом він посилив нагляд за адвокатурою і підпорядкував її магістратурі.

У 1822 р. з'явився новий адвокатський ордонанс, досить ліберальний за формою, але такий же реакційний за суттю. Його у 1830 р. змінив інший, дещо більш вільний, який давав значно більший простір для самоврядності адвокатури. Наостанок, 22 листопада 1882 р. був прийнятий ордонанс, який суттєво пом'якшив попередні правила, і на підставі якого французька адвокатура вступила у ХХ ст.

Ці правила були такими.

Адвокати Франції поділялися на два класи: стряпчих (*avoués*) і адвокатів у вузькому значенні (*avocats*). Цей поділ мав середньовічне походження, стосувався він лише цивільних справ і ґрунтувався на особливостях змішаного французького судочинства – письмово-словесного (усного), де спочатку йшла попередня письмова підготовка справи, після чого вона виносилась у судове засідання і захищалась перед судом представниками сторін. Таке попереднє опрацювання справ і провадили стряпчі. Вони здійснювали опрацювання доти, доки справа не була підготовлена до доповіді в суді. Натомість словесний захист справи в суді складав виключну компетенцію адвокатів. З цього приводу говорили, що «між заняттями стряпчих і заняттями адвокатів така ж різниця як між ремеслом і мистецтвом» [8, 179].

Такий поділ, щоправда, мав місце не в усій Франції, а лише у великих містах, і з часом межа між стряпчими і адвокатами поступово почала стиратися в тому плані, що стряпчі все більше стали виконувати функцію представництва в суді замість сторони процесу. Але головна функція – юридична допомога, при виконанні якої адвокат не був повіреним і не перебував у договірних стосунках з клієнтом, залишалася за *avocats*.

Звання *avoués* являло собою громадську службу у тому розумінні, що на вимогу члена суспільства (за винагороду згідно такси та на договірних засадах) стряпчий був зобов'язаним надати громадянину правове сприяння. Від претендента на зайняття цієї посади вимагалось: досягнення 25-річного віку; подання від юридичного факультету свідоцтва щодо здібностей (університетського ступеня бакалавра) або диплома про звання доктора права; стаж клерка у стряпчого не менш як п'ять років, а при наявності диплома про вищу освіту – не менше 3-х років; володіння громадянськими правами; свідоцтво мера про хорошу поведінку; свідоцтво ради стряпчих того суду, при якому прохач бажав числитися, про здібності і добру поведінку. Звання стряпчого було несумісним зі званням адвоката, нотаріуса, судді (крім додаткового), судового пристава, префекта, мера. На практиці не приймалися в стряпчі також особи, які були у близьких родинних стосунках з одним із суддів того ж суду [3, 475].

Стряпчі числилися у визначеній міністерством юстиції кількості при окремих судах і складали палату стряпчих. Прийняття їх на службу також залежало від міністерства юстиції та подання місцевої прокуратури. При прийнятті вони складали присягу, вносилися в окремий список і зобов'язані були обирати своє місце проживання в межах судового округу.

Стряпчі палати обирали з-поміж себе дисциплінарну раду, її голову, доповідача, секретаря і

скарбника. Дисциплінарна рада мала повноваження з накладення на стряпчих дисциплінарних стягнень у вигляді нагадування, цензури простої або з доганою, заборони відвідувати раду. М'якші дисциплінарні стягнення могли накладатися і прокуратурою. Але право позбавлення звання стряпчого належало лише суду, при якому перебував стряпчий, а право виключення стряпчого зі списку – міністру юстиції.

У кримінальному процесі стряпчі могли виступати з тим само обсягом прав, що й адвокати, але якщо у справі разом брали участь і адвокат і стряпчий, перевага належала адвокату [3, 475].

Власне ж адвокатура Франції складала самоврядний стан (*ordre*). Доступ у цей стан був відкритим. Для вступу в адвокатуру вимагалось: бути французьким громадянином; мати вищу юридичну освіту та ступінь ліцензіата (магістра або доктора права); пройти трирічний практичний стаж; характеризуватися добре моральною людиною; мати місце постійного проживання. Надання права бути адвокатом належало апеляційним судам, перед якими особи, які відповідали необхідним вимогам, складали присягу. Але апеляційні суди давали тільки звання (титул) адвоката. Приписка до певної корпорації належала раді адвокатів по закінченні установленої підготовки.

Ця підготовка полягала у здійсненні приватної практики у одного з адвокатів, а також у відвідуваннях засідань колон та конференцій.

Всі адвокати-стажисти поділялися на колони. На чолі кожної колони стояло два члени ради, які навчали звичаїв і правил адвокатської діяльності молодших членів колони, а старшим пропонували написання рефератів з питань права. Вони ж головували на засіданнях, де доповідали реферати та обговорювали поставлені у них питання всіма зборами. Конференція ж являла собою засідання адвокатів під головуванням президента ради або одного з її членів, де давалися безкоштовні поради і обговорювалися юридичні питання, що привертати увагу адвокатури. Відвідування засідань колон і конференцій було для стажистів обов'язковим. Але лише в колонах вони мали право голосу. Стажування тривало три роки. По збігу цього строку один із старших адвокатів – декан, пропонував стажиста раді для внесення в адвокатський список. Якщо його моральні якості були задовільними, бібліотека в порядку, спосіб життя не ганебний і пристойний, і якщо при цьому він мав певне місце проживання в окрузі, то рада вносила запропонованого в список адвокатів відповідного барро [3, 476; 5, 318].

Право практики мали лише адвокати, внесені в список. Причому адвокати повинні були дотримуватися рангу часом внесення у список: найстарші користувалися особливою пошаною і пер-

шим місцем, але старшинство не давало ніякої влади.

Адвокати мали право пледирувати (виступати) в усіх судах Франції, за винятком Касаційного Суду і Державної Ради (вищого адміністративного суду), при яких була створена особлива адвокатура, члени якої призначалися президентом республіки. Цікавим є той факт, що старші адвокати могли бути запрошені для поповнення складу суду при розгляді тієї чи іншої справи на правах його членів [5, 318]. В суді адвокати виступали стоячи, але з покритою головою на знак, як уже згадувалося, своєї незалежності.

Для управління справами барро щорічно в серпні місяці загальними зборами адвокатів обиралася рада, яка складалася з президента, членів ради, секретаря, скарбника і бібліотекаря. Рада вирішувала пропозиції старших адвокатів про внесення стажистів в адвокатський список, стежила за заняттями стажистів та їхньою поведінкою, мала розпорядчу владу з питань внутрішнього життя адвокатури і дисциплінарну владу над усіма її членами. Рішення ради могли бути оскаржені в суд першої або апеляційної інстанції прокурором, генерал-прокурором апеляційного суду, а інколи й незадоволеним адвокатом.

На адвокатів могли бути накладені наступні дисциплінарні покарання: попередження, догана, заборона практики на строк до одного року і виключення із списку. Дисциплінарну владу над адвокатами мали також суди згідно належного їм права обговорення проступків, вчинених під час

судового розгляду. Крім вказаних вище стягнень, суди могли забороняти адвокатам практику на строк до шести місяців, а у разі рецидиву – до п'яти років.

Касаційні протести і скарги на рішення з дисциплінарних стягнень, накладені радою, допускалися лише з приводу порушень підсудності і перевищення влади, а на рішення щодо стягнень, накладених судом, – на загальних підставах [3, 477].

У ХХ ст. адвокатура Франції продовжувала реформуватися і реформується вона дотепер, але лише в напрямі удосконалення та при збереженні багатющих традицій минулого. Наприклад, згідно з поправками 1992 р. до Основного закону про статус адвокатів, Франція відмовилася від розподілу адвокатів на стани (категорії), створила єдину професію, усі представники якої стали носити звання адвоката, а традиційні завдання боротьби за права та свободи людини доповнила діяльністю по захисту економічних прав та свобод [10]. І вислів стовпа абсолютної монархії Людовіка XIV – канцлера Дагессо – про те, що французькі адвокати «стан, такий же древній як магістратура, такий же величний як добродієність, такий же необхідний, як справедливість» цілком пасує адвокатам нинішнім. Зародившись, зміцнівши та розквітнувши в особливих історичних умовах, адвокатура Франції як була, так і залишається взірцем для держав континентальної Європи та інших континентів. Хочеться, щоби й для України також.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Профессия адвокат: Сборник работ о французской адвокатуре / Сост. А. В. Поляков. – М.: Статут, 2006. – 367 с.
2. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / Отв. ред. Н. А. Крашениникова. – М.: Норма, 2003. – Т. I. Древний мир и средние века. – 527 с.
3. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – СПб.: Издательство «Альфа», 1996. – Том I. – 552 с.
4. Тальберг Д. Г. Русское уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. Том первый / Тальберг Д. Г. – Киев, 1889. – 318 с.
5. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство. Пособие к лекциям: Второе издание, измененное и дополненное / Н. Н. Розин. – СПб.: Издание юридического книжного склада «ПРАВО», 1914. – 597 с.
6. Васильковский Е. В. Организация адвокатуры. – Т.1. Очерк всеобщей истории адвокатуры / Е. В. Васильковский. – СПб., 1983. – 476 с.
7. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции (1842 г.). / Пер. з франц. – М.: Издание Н. П. Шубинского, 1894. – 98 с.
8. Гартунг Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России, приуроченная к университетскому курсу / Н. Гартунг. – СПб.: Типография Э. Арнольда, 1868. – 206 с.
9. Владиміров Л. Е. Advocatus miles: пособие для уголовной защиты / Л. Е. Владиміров. – С. – Пб.: Издание Книжного магазина и Юридического Издательства Ив. Ив. Зубкова под фирмой «ЗАКОНОВЕДЕНИЕ», 1911. – 276 с.
10. Сучасні системи адвокатури / За ред. О. Д. Святоцького. – К.: Право України, 1993. – 176 с.

Popelushko V. A. Возникновение и институциональное становление адвокатуры Франции

Автор рассматривает условия возникновения и институционального становления адвокатуры Франции, которая на протяжении нескольких столетий была и ныне остается образцом для государств континентальной Европы и других континентов.

Ключевые слова: Франция, адвокат, адвокатура Франции

Popelushko Vasyi. The origination and institutional development of the Bar of France

The author examines the conditions of origination and institutional development of the Bar of France, which has been a model for countries of continental Europe and other continents for centuries and remains today.

Key words: France, counsel, the Bar of France